

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА АН УРСР
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ІМ. О. О. ПОТЕБНІ АН УРСР
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМ. 300-РІЧЧЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ
МІНІСТЕРСТВО НАРОДНОЇ ОСВІТИ УРСР

**ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ
І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО
І ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС**

Збірник тез доповідей і повідомлень
республіканської наукової конференції,
присвяченої 150-річчю з дня народження письменника

3. В листах, рецензіях, статтях виявляється любов письменника до рідної мови, глибоке знання ним цієї мови. Протягом усього свого життя Нечуй-Левицький вивчав народну мову, записував почуті від народу слова, фольклорні твори. Цими записами користувалися Б.Грінченко, М.Комаров при укладанні своїх словників, сам Нечуй надсилав слова Б.Грінченку і М.Грінченко, передавав О.Кониському для словника, Українському науковому товариству в Києві, яке теж готувало словник української мови /листи до М.Комарова від 10.12.1894 р., до Б.Грінченка від 10.06.1904 р., до М.Грінченко від 28.06.1910 р./.

Збагачення мови з народних джерел здійснювалось письменником і під впливом російської літератури. Так, читаючи твори Островського, Некрасова, Успенського, Салтикова-Щедріна, Решетникова та ін., Нечуй звертав пильну увагу на їх мову, писав, що ці письменники "переробляють навіть самий сьогочасний літературний великоруський язик, наближаючи його до народної мови" /"Органи російських партій"/.

Як бачимо, І.Нечуй-Левицький в листах, інших матеріалах часто торкався питань, пов'язаних з українською мовою, він невтомно працював над її збагаченням і унормуванням.

М.Г. КЕЛЕЗНЯК /м. Київ/

ПИТАННЯ ДИАЛЕКТОЛОГІЇ У МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ І.С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

До оцінки мовознавчої спадщини І.Нечуя-Левицького треба підходити, керуючись Ленінським принципом історизму. Не заперечуючи пристрасті І.Нечуя-Левицького, з якою він працював на ниві художній та освітянській, а також певної обмеженості, зумовленої відсутністю спеціальних лінгвістичних знань та особливостями тогочасного життя, зазначимо, що мовознавчі студії письменника мали, та й зараз мають, значення для української лінгвістики й її історії. Вважаємо за потрібне наголосити на необхідності ґрунтовного й об'єктивного аналізу їх під кутом зору значимості для розвитку української мови в час виходу цих праць у світ і їх значення як своєрідних пам'яток української мови.

Так, аналіз роботи "Сьогоднішня часописна мова на Україні" з діалектологічного погляду підтверджує її цінність як своєрідної пам'ятки, де наявний чималий фактичний матеріал з усіх мовно-географічних зон України і цікаві спостереження та висновки автора. При критичному ставленні до цього матеріалу і використанні інших першоджерел та мовознавчих студій того часу праця Нечуя-Левицького може використовуватися для розробки питань діалектології української мови, а при зіставленні з сучасним діалектним матеріалом – питань історичної діалектології.

І. Нечуй-Левицький розглядає діалектні явища на всіх мовних рівнях: фонетичному – акання в поліських говірках, характеристика звука Д за твердістю/м'якістю тощо, на морфологічному – поєднання частки ся з дієсловами, флексії Род. відм. чол. роду іменників та Наз. відм. прикметників у всіх трьох наріччях, на синтаксичному – детально аналізує конструкції з приїменниками від, біля, з тощо. Письменник переважно звертається до лексичних явищ, подаючи цілі списки слів, що, на його думку, є діалектизмами чи архаїзмами.

Матеріалом для студій Нечуєві-Левицькому послуговують власні спостереження за мовленням населення багатьох регіонів України, спеціально зібрані дані шляхом опитування виходців з різних куточків України. Крім того, дослідник критично і творчо використовує етнографічні та фольклорні матеріали, твори українських письменників, граматичні праці сучасників та періодику.

Значним досягненням Нечуя-Левицького було розуміння того, що осередок української літературної мови "... не в Галичині, не на далекому етнографічному закутку, а на Україні, по обидва боки Дніпра..." /"Сьогоднішня часописна мова на Україні", с. 45/. Відзначаючи пріоритет наддніпрянського говору, І. Нечуй-Левицький не заперечує участі інших говорів у творенні літературної мови. Проте автор не послідовний у своїх поглядах і децю абсолютизує значення говірок Київщини /в тогочасних межах/, і це приводить до того, що відкидаються десятки слів, форм, зворотів, що побутували у мовленні населення різних мовно-етнічних зон, але не були притаманні цим говіркам. Особливо безкомпромісно виступає письменник проти запозичень з польської мови та старослов'янських форм чи слів, часом зараховуючи до перших або других і власне українські форми чи слова.

Семантика слів мужича і міщанська /стосовно мови/ для Не-

чуя-Левицького і для нас – різна, тоді й авторське положення, що "взірцем книжного язика повинен бути именно язик сільської баби з її синтаксисом" не можна розуміти буквально. Та й сам автор уточнює це наступним реченням: "Книжний літературний язик повинен вироблятися/підкр.нами – М.Я./ на ґрунті живого сільського язика...".

Чимало положень дослідника збігається з твердженнями сучасних діалектологів. Правильно відзначаючи тенденцію поширення рис південних говорів на півночі, Нечуй-Левицький цілком слушно говорить про вплив правобережних форм на лівобережні говірки. Відмічає письменник і наявність багатьох архаїчних рис у поліських говірках. Саме проти них виступає він, аналізуючи мову творів П.Куліша.

Перевірку часом пройшли далеко не всі положення, що висував Нечуй-Левицький, але безперечно, що факти з діалектології української мови, наявні в працях видатного українського прозаїка, мають використовуватися в сучасних дослідженнях.

В.В. ГРЕЩУК/м.Івано-Франківськ/, Л.М. НЕВІДОМСЬКА/м.Тернопіль/

ПИТАННЯ НОРМАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ І.С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

Епістолярна спадщина І.Нечуя-Левицького поряд із його публіцистикою і науковими працями є одним із важливих джерел дослідження проблеми розвитку й функціонування української літературної мови II пол. XIX – поч. XX ст. Нечуй-Левицький листувався із досить широким колом літературних і культурних діячів, і значна частина цих листів містить цікавий і багатий матеріал, що дозволяє простежити, як письменник оцінював тенденції розвитку української літературної мови, як намагався вплинути на процеси, пов'язані з використанням її у сфері сучасної української літератури. Листи свідчать про особливу зацікавленість Нечуя-Левицького проблемами, які стосувалися розуміння сутності літературної мови, усталення її норм, українського правопису, історії української літературної мови.

На відміну від публіцистичних виступів, де погляди на мову

письменник в запалі полемічної суперечки висловлював у формі безапеляційних і не завжди правильних суджень, листи містять розмірковування, зіставлення різних точок зору тощо.

В епістолярній спадщині письменника, зрозуміло, не знаходимо прямих лінгвістично-теоретичних узагальнень і визначень поняття літературної мовної норми, однак засади, на які він спирався при доборі лексичних і граматичних форм для літературного використання, виразно простежуються, а саме: 1/ орієнтація на узвичаєні у народному вжитку форми; 2/ ареал поширення мовних фактів/ проблема загальнонародної, загальнонаціональної літературної мови і діалекти/; 3/ уразування перспективи розвитку мовних явищ, "життєздатності" тих чи інших форм.

Оцінюючи у листах доцільність використання тих чи тих українських лексичних та граматичних форм, письменник часто прямо підтверджує свій вибір посиланням на те, що так говорять, так прийнято: "Пишіть - вчительша, бо в нас вчителька, та, що сама вчить дітей в школі. Кажуть - протопопша і паламарша". У листах, в яких йдеться про видання творів Нечуя-Левицького, натрапляємо на прохання письменника не змінювати "чисто народних слів, бо в моїм оповіданні "Без пуття" змінені народні слова /а не неологізми/...". Спираючись на принцип народності літературної мови, зрозумілості, доступності її лексико-граматичних форм та правописних норм, Нечуй-Левицький, проте, нерідко покладається на власне вподобання, на власне мовне чуття. Однак це не виключає посилання і на авторитет інших письменників, наприклад, на І.Франка та ін.

І.Нечуй-Левицький дещо скептично оцінює кодифікаційні можливості граматики: "Бгати під граматику живу мову - це помилка, і помилка шкідлива. Граматика - це рабinya живої мови, що повинна слідком ходити позад своєї панії, а не пхатись поперед батька в пекло та псувати живу мову"/лист до М.Коцюбинського/.

Письменник справедливо вважав, що територіальна обмеженість функціонування мовних явищ виводить їх за рамки літературної норми. Виступаючи проти форм типу житте, питте, життем, питтем і под. у київських виданнях, він писав М.Коцюбинському: "Ця форма іменників древня, давня й зісталась тільки в вживанні, як жива, в двох далеких закутках: в Галичині та в Чернігівщині. Скрізь по Україні її нема... Це архаїчні форми, що, певно, ви-